

Inaktive ungdommer - en av vår tids største utfordringer

Sammendrag

FARVE-prosjektet «Inaktiv ungdom en av vår tids største utfordringer» (2015-2019) kom som et tilsvar til den omfattende kvantitative forskningen på skolegjennomføring og –avbrudd som forelå i Norge rundt 2012, da det var mindre kvalitativ forskning om skoleavbrudd og gjennomføring, og lite som tok utgangspunkt i ungdommers perspektiv og fortellinger. Hovedmål med studien var å innhente kontekstuell kunnskap om hva som bidrar til skolegjennomføring og yrkesdeltakelse for ungdom, både fra ungdommene som fullfører skole og er i et utdanningsmiljø, og fra ungdom som ikke gjennomfører sitt skoleløp.

I søknaden ble følgende problemstilling fremsatt:

Hvordan kan kunnskapssamfunnet utdanne unge til aktiv deltakelse i arbeidslivet?

Og etterfølgende forskningsspørsmål:

- *Hvilke beskrivelser har ungdom som er i videregående av sin gjennomførelse av utdanningen?*
- *Hvilke beskrivelser har ungdom som er eller har vært under NAV om veiledningen de mottar?*
- *Hvilke faktorer fremmer yrkesdeltakelse?*

Datamaterialet består av et longitudinelt kvalitativt materiale. I alt har 80 unge i alderen 16 til 21 år vært invitert som deltakere i prosjektet. Om lag halvparten har vært rekruttert fra NAV og den andre halvparten fra videregående skole. Hele utvalget består av en gruppe unge som vi vet fra den kvantitative forskningen har høyere risiko for å oppleve skoleavbrudd. Deltakerne i studien planlegges fulgt i ti år, fram til 2023. Så langt har åtte unge trukket seg fra videre deltakelse i studiet, noen har vært vanskelig å nå, men de fleste har vært intervjuet to eller flere ganger i perioden.

Forskningsdesignet bygger på en indirekte tilnærming basert på en etnografisk intervju metode. Metoden går i korthet ut på at intervjuerne tar utgangspunkt i dagliglivets hendelser eller tegn som dukker opp, for å sette i gang samtalen. Målsettingen er å erstatte faglig motivert utspørring med informantenes fortellinger fra eget hverdagsliv – så langt det lar seg gjøre.

Svaret på problemstillingen om *hvordan kunnskapssamfunnet kan utdanne unge til aktiv deltakelse i arbeidslivet* er at risiko for lengre avbrudd fra utdanning kan reduseres ved at unges relasjoner til venner, lokalsamfunn og familie knyttes tettere til deres skoledeltakelse.

Dette bygger på våre publiserte vitenskapelige artikler med fagfelleevaluering og masteroppgavene som er produsert innenfor prosjektet. Her peker vi blant annet på hvordan flere som sliter på skolen står i fare for å bli sosialt ekskludert lenge før det kommer til skoleavbrudd. Skoleavbruddet skyldes komplekse relasjonelle prosesser hvor sammenbrudd i læringsrelasjonene har fått utvikle seg samtidig som at nære relasjoner utenfor skolen bryter sammen. Konklusjonen bygger på at vi har sett nærmere på systematikken i relasjonshistoriene til ungdommene og prosessene rundt skolegjennomføring. Det er store forskjeller på hvordan de mestrer utfordringer knyttet til skolegjennomføringen. Noen greier seg ganske godt, samtidig som andre sliter; noen i betydelig grad. Vi har kalt dette «The Steady» med robuste relasjoner til deres omgivelser, «The Shaky» med noen relasjoner som er skadet og «The Shivering» med flere åpne brudd i relasjonene ungdommene inngår i.

Innenfor kategoriene av ungdom som har høyere risiko for skoleavbrudd er det viktig å oppdage og bistå de som har de største relasjonsutfordringene.

Når vi ser nærmere på hvert av forskningsspørsmålene så finner vi i oppsummering dette:

Hvilke beskrivelser har ungdom som er i videregående av sin gjennomføring av utdanningen?

Vi kan se at ungdom forteller sine historier innenfor meningsrammer hvor skolen inntar en total og omsluttende posisjon som ungdoms dominerende oppvekst-arena. Deres fortellinger iscenesettes og rammes inn av en hverdag på skole, eller forventingen om denne hverdagen. Ungdommene kan ta alternative ruter, men det er også i dette vi finner kjernen; at veier til jobb som går utenom skole blir *alternative*. Når ungdommenes beskrivelser om gjennomføring handler om sosiale relasjoner, er også disse preget av at temaene skolegjennomføring og –frfall tar stor plass i relasjonene. Skolehverdagslivet representerer det egentlige hverdagslivet.

Vi ser også at gjennomføring av utdanning ofte går i rykk og napp, og at mange tar omveier: ungdommene ombestemmer seg, de bytter studieretning, bruker flere år på å tenke seg om, får ikke læreplass eller mistrives/blir presset ut, forsøker uten hell å få seg jobb eller får midlertidige stillinger. Dette siste har i stor grad sammenheng med strukturelle forhold: mangelen på læreplasser og arbeidsplasser for ufaglærte, men likevel bærer ungdommene på individualiserte forklaringsmodeller når de formidler sin utdanningshistorie (eller mangel på sådan) til oss. For de mest utsatte bidrar individualiseringen til negative selvbilder og økt risiko for sykdom.

Ungdom som gjennomfører utdanningen beskriver prosessene som et resultat av egne valg og prioriteringer, og de ser i liten grad selv hvordan nettverket rundt dem av slekt og venner, kolleger og bekjente, har bidratt til gjennomføringen. Våre analyser får imidlertid fram hvordan disse lokale og relasjonelle nettverkene over tid spinner et sikkerhetsnett *under* linedanserne.

Hva forteller de beskrivelser ungdom som er eller har vært under NAV har om veiledningen de mottar?

Studien viser at noen unge trenger NAV mer enn andre – selv om de tilsynelatende befinner seg i lignende risikosituasjoner. Kurslederne ungdommene møter beveger seg i et vanskelig landskap mellom kontroll og samarbeid. Noen unge får deltakelse i uformelle fellesskap som av og til gjør at deltakerne foretrekker kursdeltakelsen framfor usikre jobbtilbud. Samtidig er det verdt å legge merke til at enkelte av ungdommene faller helt igjennom og får lite ut av deltakelsen, ja for noen kan det se ut som om deltakelsen bare gjør situasjonen deres verre ved at de blir «usynlige». Kanskje er det slik at hjelpebehovet er stort før unge kommer i kontakt med NAV, men samtidig kan det og være slik at relasjonene mellom hjelpetrequende unge og NAV bidrar til at noen får en *for* varm hjelp mens andre *ikke* får hjelp i det hele tatt. Det vanskelige spørsmålet er hvorfor det er slik og hva som kan gjøres for å forhindre at dette skal skje.

Av mange forbindes støtte fra NAV med skam, og dette preger fleres opplevelse av veiledningen. Ungdommene opplever veiledningen svært forskjellig, men ofte bedres opplevelsen over tid. For mange er det veien tilbake til skolen for å få «papirene i orden» som blir det primære ønsket etterhvert, selv om det kanskje ikke i tilstrekkelig grad uttales av dem selv, eller framgår av tjenestene de mottar. Mange har en (mer eller mindre uttalt) opplevelse av at tiltakene ikke riktig treffer deres behov eller situasjon, og de ønsker seg mer presise og treffsikre kurs tilrettelagt nettopp deres situasjon. Å delta i kurs sammen med andre som har helt andre utfordringer eller muligheter ser ut til å forsterke skammen.

Utredning av helsetilstand og andre forhold som kan bidra til å avklare og tydeliggjøre deres muligheter for utdanning og arbeid oppfattes av mange som et (positivt) vendepunkt. Likedan kan kommunikasjonen bedres dersom de flytter/får nye kontaktpersoner osv.

Ungdommenes hjemmesituasjon og relasjonelle problemer ser i mindre grad ut til å fanges opp i NAV, med det resultat at støtten til de svakeste eller mest utsatte ofte ikke får forventet effekt. For mange negative omstendigheter/hendelser finner sted på samme tid, og det blir for mye å ta fatt i. Kravene til egeninnsats for å lykkes med målsettingene og forbedre sin situasjon virker for de aller mest sårbare som uoverkommelige.

For noen kursdeltakere representerer kursene en mulighet til å danne nye sosiale nettverk. Vi tolker dette som en understrekning av den utenforskapen mange av deltakerne står i.

Hvilke faktorer fremmer yrkesdeltakelse?

Å ha familien tilstede for å veilede og støtte i de første årene med yrkesaktivitet virker avgjørende for mange sårbare ungdommer.

Gode nettverk, enten i nær familie eller i slekta, blant naboer, venner og bekjente, bidrar til å gi muligheter for praksisplasser, prøveplasser, arbeidstrening, trening i å jobbe med praktiske oppgaver eller andre former for arbeidsrelevant opplæring. På samme måte gir

nettverket også avgjørende innspill til utdanningsvalg, omvalg ol. Slike innspill eller muligheter, som altså åpner seg utenfor NAV-systemet eller skolesystemet, får ofte avgjørende positiv betydning for ungdommene, selv om ungdommene ikke alltid evner å se rekkevidden eller betydningen for deres valg. Individuelle, mer eller mindre spontane valg kommer ofte som resultat av langvarige prosesser der nettverket virker inn på positive måter over tid.

Dette understreker betydningen av den lokale konteksten, men ikke på den måten som mange først tenker på: at det eksisterer visse «snylterkulturer» eller –miljøer der det å motta støtte fra NAV er sosialt akseptert. Industribyer og bygdesamfunn byr på praksisfellesskap med holdninger til arbeid og arbeidsliv som representerer en styrke for ungdom på kanten av skolen og yrkeslivet.

Når vi ser på ungdommenes fortellinger over tid finner vi et underliggende mønster som handler om opplevelsen av å være alene i «arbeidet» med å bygge en utdanning, et kvalifiseringsløp, et voksenliv. Ungdom knytter sine avgjørelser og konsekvensene av avgjørelsene til enkelthendelser og deres egne valg. De klarer i liten grad å se eget liv som resultat av arbeidsmarked eller utdanningspolitikk. Det er derfor vi sammenligner dem med linedansere. Bildet hvor den enkelte står alene om det å holde balansen på en stram line får tydelig fram hvordan ungdom i dag opplever at de former sine egne utdannings- og yrkesvalg alene.

Ungdom i utsatte posisjoner balanserer så godt de kan. De identifiserer seg med skolesamfunnet på samme vis som alle andre, men begrensningene i rammebetingelsene slår inn og reduserer deres valgmuligheter slik at de til slutt ikke har annet igjen å velge enn sine tap. Andre unge i vårt prosjekt har stått i lignende situasjoner, men har fått den hjelpen de mest sårbare ikke fikk til å få den jobben eller utdanningsmuligheten som hadde tatt dem videre.

Vi anbefaler at dette tas inn i tiltaksrettet virksomhet.

Forskningen vi har forholdt oss til viser at vi vet en god del om ungdom som inngår i risikogruppene for å oppleve skoleavbrudd. Fortellingene vi har samlet inn så langt i dette longitudinelle studiet viser at det innenfor de samme risikogruppene er store forskjeller mellom hvordan ungdom mestrer sin utdanning og yrkesdeltakelse. Det er unge som greier seg ganske godt, samtidig som andre sliter, noen i betydelig grad. Dette ser ut til å gå igjen også når de unge kommer i kontakt med ulike tiltak. Forklaringen kan være at tiltak kommer i konflikt med relasjonshistorien til noen deltakere, men ikke til andre.

Dette reiser noen fruktbare spørsmål. Hvilke relasjonshistorier kommer i konflikt og hvorfor? Hvordan og hvilke tiltak kan og bør iverksettes som tar høyde for ungdommers ulike relasjonshistorier og tilhørende risikofaktorer?

Formålet må være å utvikle bedre offentlig tjenesteyting rettet mot unge skoleavbrytere som møter NAV. Målet med tjenesten må være:

- 1) Å bidra til at skoleavbryterne kommer inn i arbeidsforhold eller ny skolegang, helst så fort som mulig.
- 2) Å redusere mulighetene for at unge som befinner seg i en inaktiv posisjon mellom skole og arbeid skal gå inn i utviklingsløp som i verste fall kan lede til psykososiale lidelser og svekket deltakelse på samfunnets sentrale arenaer.

Det finnes mange tiltak rettet mot denne målgruppen. Noen forhold som har å gjøre med systemiske rammeforhold kan det være vanskelig å gjøre så mye med i tiltaksvirksomhet. Vi anbefaler at innsiktene her rundt de tre forskjellige karriereløpene vi har beskrevet som «the steady», «the shaky» og «the shivering» trekkes inn i form av relasjonskunnskap i ny tiltaksvirksomhet. Ideen kan formuleres rundt bildet «Det som hjelper noen hjelper ikke andre». Denne kunnskapen kan utvikles fra sin nåværende forskningsramme og inn i en bredere tverrfaglig sammenheng for å utforske og utforme tjenesteyting. I tillegg til relasjonskunnskap står også utvikling av metodikk og brukermedvirkning sentralt.